

Op bezoek bij de joodse gemeenschap

We ontmoetten Gershon Lehrer (°1980) in januari 2018 te Antwerpen voor een gesprek. Reeds van kinds af aan is hij geboeid door zijn familiegeschiedenis. Sindsdien verrichtte hij al veel genealogisch onderzoek dat hij publiceert op zijn blog (www.gershon-lehrer.be/blog). Het werd een boeiend gesprek omtrent genealogisch onderzoek naar joodse voorouders.

Valerie Vermassen, Jan Geypen en Anais Langbeen

Wat wil u ons graag vertellen over uw onderzoek naar uw familiegeschiedenis?

Ik ben als kind rond de leeftijd van 8 à 10 jaar reeds begonnen met de zoektocht naar mijn familiegeschiedenis. Zoals bij velen begon dat met de naaste familieleden. Het serieuze onderzoek begon pas toen ik twintig was. Ik ben toen beginnen zoeken via internet, meer bepaald de website www.jewishgen.org. Dat is een portaalwebsite waar ze onder andere een rubriek "Family Finder" hebben". Daar kun je een lijst invullen van familienamen waarin je interesse hebt, met een indicatie van de geografische regio waar je familienaam vandaan komt.

JewishGen

JewishGen is een vzw uit de Verenigde Staten, die is opgericht in 1987. De vzw biedt digitale bronnen aan voor professionals en amateurs van over de hele wereld die geïnteresseerd zijn in joodse genealogie. Sinds 2003 is JewishGen partner van het Museum of Jewish Heritage - A Living Memorial to the Holocaust. Dit museum doet dienst als herdenkingscentrum voor de Holocaust in New York.

Via de website van JewishGen kan je verschillende databases raadplegen. Hierin kan je zaken vinden zoals achternamen, woonplaatsen, stambomen, informatie

over Joodse gemeenschappen in Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten...

Je vindt er ook fora waar je je vragen kan voorleggen aan andere genealogische onderzoekers.

JewishGen

An affiliate of the Museum of Jewish Heritage - A Living Memorial to the Holocaust

Op die manier kwam ik in contact met de neef van mijn moeder die al een stamboom samengesteld had via Brother's Keeper, een genealogisch programma. Hij heeft me zijn gegevens doorgestuurd. Ik kreeg toen ook van een verre neef uit Amerika - die ik voordien nog niet kende - bijkomende gegevens. Daardoor kon ik nieuwe informatie omtrent geboortes en huwelijken toevoegen. Intussen ben ik al dikwijls zelf naar archieven geweest zoals het Rijksarchief en het Antwerpse FelixArchief. Daar heb ik voornamelijk in de vreemdelingendossiers gezocht. Wat goed is, is dat er meer en meer bronnen online te vinden zijn en dat stukken al via internet op voorhand aangevraagd kunnen worden. In Nederland gaat dit nog een stuk gemakkelijker dan in België.

Zoals velen ben ik begonnen met de opmaak van een stamboom, maar al snel wou ik ook de levensomstandigheden van mijn voorouders terugvinden. Waarom woonden ze daar? Wat is er met hen gebeurd? Hoe zag hun omgeving eruit? Het is echt puzzelen.

Heeft uw genealogisch onderzoek u ook al buiten België geleid?

Ja, mijn moeders familie komt uit Nederland. Ik ben dus al naar het Centraal Bureau voor Genealogie, het Stadsarchief van Amsterdam (voor onder andere marktkaarten en bevolkingsregisters) en het Noord-Hollands archief te Haarlem (voor huwelijksbijlagen) geweest. Vroeger moest ik vaak ter plekke gaan om bronnen in te kijken. Nu moet je niet meer per se naar Nederland gaan, omdat er reeds veel digitaal beschikbaar gesteld is.

Mijn grootmoeder en grootvader langs vaderszijde komen uit Polen. Daar bevinden zich genealogische bronnen uit de voorbije honderd jaar in de lokale gemeentebesturen. Die heb ik een paar keer aangeschreven. In Polen is er ook een rijksarchief per regio. De taal is soms wel een barrière, maar gelukkig is er Google Translate en heb ik een boek met Poolse voorbeeldbrieven om genealogische stukken aan te vragen.

In Duitsland is genealogisch onderzoek makkelijker dan in Polen. Daar heb je per deelstaat - bijvoorbeeld Beie-

ren - een apart archief. Soms doen deze archieven voor jou het vooronderzoek (gratis of tegen betaling) en dan bezorgen ze je de ruwe informatie zonder de documenten. Andere archieven sturen dan weer kopies van de originele documenten op. Mijn grootmoeder langs moederskant komt uit Duitsland.

Ook in Israël worden meer en meer bronnen online vrijgegeven, bijvoorbeeld door het staatsarchief. Israël kent twee landelijke genealogische organisaties: de Israel Genealogical Society spitst zich toe op de Hebreeuws sprekende mensen, de Israel Genealogy Research Association op Engelstaligen.

Wat zijn de belangrijkste bronnen en literatuur om aan genealogisch onderzoek te doen bij de joodse gemeenschap?

Er zijn in België verschillende types bronnen waarin meer informatie omtrent joodse voorouders terug te vinden is: bevolkingsregisters, vreemdelingendossiers, naturalisatiedossiers, kiezerslijsten, de dienst oorlogsslachtoffers, de archieven van de Kazerne Dossin (transportlijsten, jodenregisters...), kranten in de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, joodse kranten in België... De meeste joodse gemeenschappen bewaren ook een register met huwelijken, maar ik weet niet hoe toegankelijk deze zijn.

Joodse genealogie en joodse gemeenschappen in Antwerpen

In zijn lezing voor de International Association of Jewish Genealogical Societies (IAJGS) schetste Gershon de geschiedenis van de joden in Antwerpen. Het is belangrijk deze te kennen als je genealogisch onderzoek doet naar joodse voorouders. De joodse gemeenschap in Antwerpen groeide of kromp doorheen de geschiedenis voornamelijk door immigratie en emigratie. De eerste aanwijzing van joodse aanwezigheid in het huidige België is een grafzerk in Tienen voor "Rivkah daughter of Moshe" uit het jaar 1255 of 1256. Twintig jaar later werd in Leuven ook de eerste synagoge gebouwd; ze zou er tot 1311 gestaan hebben. In de veertiende eeuw steeg de jodenhaat over heel Europa, en veel vorsten en stadsbesturen verbanden de joden uit hun territoria. Dit zorgde natuurlijk voor veel migratie tussen de verschillende regio's. Antwerpen kende in de dertiende en veertiende eeuwen vooral een toestroom van joden uit de Duitse vorstendommen; in de zeventiende eeuw vonden Spaanse en Portugese *conversos* er hun onderdak. *Conversos* waren afstammelingen van joden die door de Inquisitie gedwongen waren zich te bekeren tot het katholicisme. Vanaf het midden van de negentiende eeuw kwamen er ook erg veel joden uit Oost-Europa naar het westen. Velen van hen trokken verder naar de Verenigde Staten, op de vlucht voor de pogroms.

Doorheen de geschiedenis werden namen van joodse personen en families geregistreerd bij stadsbesturen. Onder het Oostenrijkse en nadien het Franse bestuur werd dit ook gedaan. Napoleon ging echter nog een stapje verder en deelde de joodse gemeenschappen in zijn rijk onder in "*consistoires*". De Belgische joden maakten deel uit van de Duitse *consistoire*, *Krefeld* genaamd. In 1808 werden de Belgische joden verplicht hun naam binnen de drie maanden te veranderen naar een lokale naam. Onder Nederlandse heerschappij (1815-1830) werden eindelijk alle religies gelijkgesteld aan elkaar. Er migreerden enkele Nederlandse joden naar Antwerpen en er werd voor het eerst een *Kehilla*¹ opgericht; vanaf 1816 werd de joodse gemeenschap daar officieel erkend door de autoriteiten. In het uiteindelijke België werd dan weer het *Consistoire des Israélites en Belgique* opgericht. De grootste *Kehilla*'s zijn vandaag de dag de Shomré Hadass, de Machsike Hadass en de beth Moshe. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchtten vele joden naar Scheveningen in Nederland, aangezien zij de nationaliteit hadden van vijandige naties. In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog woonden er 50.000 joden in Antwerpen, een gemeenschap met zo'n 100 verenigingen. Na de inval van Duitsland vluchtten veel van hen naar Frankrijk. Onder Duitse bezetting moesten joden zich (opnieuw) laten registreren. Iets minder dan de helft van de Belgische joden heeft de bezetting niet overleefd.

Bron: LEHRER, Gershon, Jewish Antwerp A Shtetl in Belgium, onuitgegeven PowerPointpresentatie, gepresenteerd tijdens de 35ste bijeenkomst van de International Conference on Jewish Genealogy, Jerusalem, 6-10 juli 2015.

1 Een *Kehilla* is een joodse congregatie.

Jaarlijks wordt er een congres georganiseerd omtrent joodse genealogie door de International Association of Jewish Genealogical Societies (www.iajgs.org). Dat is een koepelorganisatie voor landelijke joodse genealogische organisaties. Ik ben er een aantal keer naartoe geweest. Het congres heeft meestal plaats in de Verenigde Staten, maar toen het in Parijs plaats had, ben ik er naartoe gegaan. De tweede keer dat ik het bijwoonde, werd het in Israël georganiseerd. Daar heb ik toen zelf ook een presentatie gegeven omtrent joodse genealogie in Antwerpen.

In België is er een joodse genealogische organisatie (Kring voor Joodse Genealogie in België, jgsbelgium.be). Zij vergaderen één keer per maand te Brussel en de voertaal is Frans. Er bestaan een aantal tijdschriften omtrent joodse genealogie. Zo heeft uitgeverij Avotaynu een eigen genealogisch tijdschrift waarvoor ik zelf al eens een artikel geschreven heb. Websites omtrent joodse begraafplaatsen zijn ook interessant. Via JewishGen vind je een online register/index met onder andere Belgische joodse begraafplaatsen (bv. het Schoonselhof).

Via internet vind je ook een aantal joods-genealogische groepen die per mail dagelijks updates sturen. Deze nieuwsgroepen worden doorgaans beheerd met behulp van JewishGen. Een overzicht vind je op JewishGen (bij "discussion groups"). Je kan er intekenen op groepen per regio of per interessesfeer.

Heeft u bijzondere familieverhalen en anekdotes gevonden via eigen genealogisch onderzoek?

Ik heb zelf een genealogische blog (www.gershon-lehrer.be/blog). Daarop plaats ik interessante vondsten en verhalen in verband met mijn eigen familiegeschiedenis. Sommige artikels die ik schrijf, plaats ik niet op mijn blog, hoofdzakelijk omdat er privacygevoelige informatie in staat. In het FelixArchief vond ik bijvoorbeeld enkele proces-verbalen waarin gegevens staan die ik niet wil vrijgeven. Ik vind dat je voor overleden personen ook respect moet hebben.

Mijn familie komt voor in verschillende boeken omtrent joodse geschiedenis. Zo is er het verhaal van de neef van mijn grootmoeder. Hij is vanuit Duitsland naar Nederland getrokken om er bij mijn overgrootouders te gaan wonen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is hij in Friesland ondergedoken. Hij werkte daar op de boerderij en kreeg een Friese bijnaam. Op een dag pakten de Duitsers hem op maar hij heeft nooit willen zeggen waar hij was ondergedoken of wie zijn mede-onderduikers waren. Een paar jaar geleden werd omwille van deze heldendaad een monument voor hem en twee andere mensen opgericht in Tsjerkwerd (Friesland).²

Via mijn onderzoek naar familiegeschiedenis kom ik soms in contact met verre familieleden. Toen ik in Israël bij een schoonzus op bezoek was, kwam een achterkleindoch-

ter van mijn vermoorde oudoom (dus een achternicht van mijn vader) me opzoeken. Het was een verrassing en leuk om ze te ontmoeten. Mijn schoonmoeder houdt zich bezig met joodse geschiedenis in Centraal-Amerika en Cuba. Er zijn ook Belgische joden in Cuba terechtgekomen. Hen vond ik terug via een lokale krant in Cuba.

Belgische joden in Cuba

Gershon kwam erachter dat er in de jaren '30 heel wat Belgische joden uit Antwerpen naar Cuba zijn gemigreerd. Hoe kon dit? Want voor zover hij wist, had Cuba in die periode heel strikte regels rond immigratie. Op een online forum legde hij de vraag voor aan enkele amateur-genealogen. Sommigen vonden het evident dat Cuba de Antwerpse joden ontving: men wist op dat moment toch "dat joden door bloeddorstige antisemieten werden achtervolgd?" Maar het was al eens gebeurd dat een schip met joodse vluchtelingen uit Duitsland niet mocht aanmeren in de V.S. of in Cuba. Wat was dan wel de reden? Gershon vond enkele aanwijzingen dat hun kennis van en hun rol in de Antwerpse diamanthandel de doorslag gaf. Na de oorlog kwamen ze vrij snel terug naar Antwerpen.

Meer over Belgische joden in Cuba kan je lezen in de volgende boeken:

Eric Laureys, *Meesters van het diamant: de Belgische diamantsector tijdens het nazibewind*, Tielt, 2005.

Levine, Robert, *Tropical Diaspora: The Jewish Experience in Cuba*, Florida, 1993.

Levinson, Jay, *Jewish Community of Cuba*, Westview Publishing, 2006.

Grootvader Lehrer met zijn broer en zus en Cilly Dorf te Namen (1941) (foto: G. Lehrer)]

² Dit verhaal wordt ook kort vermeld in SPEERSTRA, Hylke, *De troostvogel: het verhaal van twee Friese families*, Amsterdam/Antwerpen, 2013. Meer info over het herdenkingsmonument te Tsjerkwerd is te vinden via www.oorlogsmonumenttjerkwerd.nl/home/opdat-wij-niet-vergeten

Gershon's overgrootvader

Gershon's overgrootvader Gershon Lehrer - naar wie hij vernoemd is - is geboren in Ustrzyki Dolne in 1902. Nu ligt dat in Polen, maar toen lag het in Oostenrijk-Hongarije. In 1919 verhuisde hij met zijn moeder en broer naar Dresden in Duitsland, en in 1933 ontvluchtten ze het antisemitische klimaat daar door naar Antwerpen te verhuizen. Tijdens zijn genealogisch onderzoek vond Gershon enkele documenten die onduidelijkheid schepten over de nationaliteit van zijn overgrootvader. Volgens een visum uit 1930 was hij Oostenrijker. De meeste andere documenten noemden hem echter als van "onbepaalde nationaliteit", al dan niet van Oostenrijkse origine.

Gershon vroeg zich af waarom zijn overgrootvader de Oostenrijkse nationaliteit was verloren, en waarom hij nooit de Poolse of Duitse nationaliteit had verworven, aangezien hij in beide landen een aanzienlijke periode had gewoond. Hij ging op onderzoek uit. Het resultaat is een lang verhaal van politieke, antisemitische beslissingen en geografische verschuivingen.

Bij zijn geboorte was Gershon Lehrer Oostenrijker. Na de Eerste Wereldoorlog werd Galicië echter bij Polen geannexeerd, waardoor hij de Poolse nationaliteit kreeg. Hij ontving echter nooit een Pools paspoort. Door zijn verhuis naar Duitsland op zijn 17e, had hij daarenboven ook geen recht meer op de Poolse nationaliteit. De Poolse regering had namelijk een maatregel uitgevaardigd die bepaalde dat Poolse burgers die gedurende een bepaalde tijd niet op Poolse bodem hadden gewoond, hun Poolse nationaliteit verloren. Het verdrag van St.-Germain-en-Lay uit 1919 bepaalde dat zij die de Poolse nationaliteit wilden opeisen, binnen de 12 maanden naar Polen moesten verhuizen. Het gevaar voor joodse (jonge) mannen was echter dat ze door deze verhuis verplicht waren tot indiensttreding in het Poolse leger... een bastion van antisemitisme. Vele jonge joodse (ex-)Poolse mannen emigreerden daardoor naar België, maar ook naar Frankrijk of Duitsland. Ze ontvluchtten hiermee antisemitisch geweld, maar maakten zichzelf zo ook "stateloos". Vanaf 1933 woonde hij met zijn moeder en zijn broer in België. In 1952 werd hij genaturaliseerd en verkreeg hij de Belgische nationaliteit.

Bron: LEHRER, Gerson, "How and Why Galician Jewish Refugees Became Stateless after World War I" *The Galitzi-ner*, 21/1, maart 2014.

Zijn er bepaalde moeilijkheden die u ondervonden heeft tijdens uw onderzoek?

De moeilijkheden situeren zich vooral op twee vlakken. Enerzijds vormen de verschillende talen waarin de bronnen opgetekend zijn soms een probleem. Anderzijds is het niet gemakkelijk sporen te vinden van voorouders, omdat zij zich - vrijwillig of gedwongen - vaak op verschillende locaties bevonden tijdens hun leven. Mijn overgrootvader is bijvoorbeeld in 1902 geboren in Polen. In 1919 is hij met zijn moeder en zijn broer naar Dresden verhuisd. In Dresden is hij getrouwd en daar kreeg hij drie kinderen: twee zonen - mijn grootvader en zijn broer - en één dochter.

Mijn overgrootvader had in Leipzig een zaak, die hij samen met zijn broer runde. Zelf woonde mijn overgrootvader toen in Dresden, dus hij pendelde dagelijks tussen Dresden en Leipzig. Ik ontdekte in het archief dat hij in 1930 in Bergen (Mons) is geweest. Ik vroeg me af: waarom Mons? Mogelijk had hij de bedoeling om te immigreren en in Bergen een textielzaak te starten. Hij had daar in 1930 wel een broer, maar hoelang zijn broer daar reeds verbleef weet ik niet. Mogelijk was het dus een familiebezoek of het verkennen voor een mogelijke nieuwe woon- en werkplaats in de textielsector te Bergen. Uiteindelijk zijn ze dan in 1933 naar Antwerpen (Berchem) verhuisd. Van mijn oudtante heb ik een interview afgenomen en ook foto's gemaakt van familiedocumenten die ze bezat. Dat is allemaal nog

Winkel van de familie Lehrer te Leipzig (foto: G. Lehrer)

Overgrootvader Gerschon Lehrer (foto: G. Lehrer)

niet uitgeschreven, dus daar moet nog werk van gemaakt worden. Mijn familiearchief zit dus niet in een doos, maar bevindt zich in digitale vorm op mijn computer.

Verschilt joodse naamgeving van de traditionele Vlaamse naamgeving?

In feite niet: kinderen krijgen normaliter de familienaam van de vader. Net zoals in Vlaanderen wordt soms de voornaam van een grootouder of overgrootouder doorgegeven aan een kind. Ikzelf ben bijvoorbeeld naar mijn overgrootvader genoemd. Familienamen wijzigen af en toe ook doorheen de geschiedenis.

In de joodse gemeenschap speelt je voornaam een belangrijke rol, omdat je bij je voornaam opgeroepen wordt in de synagoge. Kinderen kunnen één of meerdere voornamen krijgen. Dat maakt niet zoveel uit. Bijnamen worden niet dikwijls gebruikt.

Beknopte bibliografie

Avotaynu. The International Review of Jewish Genealogy. Op www.avotaynu.com kan je de index van de eerste 24 jaargangen (1985–2008) raadplegen. Mits betaling krijg je ook toegang tot de artikels. Daarnaast worden op www.avotaynu.com heel wat naslagwerken te koop aangeboden en kan je er de 'Consolidated Jewish Surname Index' raadplegen. Dit index-portaal biedt toegang tot 699.084 familienamen, meestal joodse, in 42 verschillende databanken, goed voor meer dan 7,3 miljoen records.

Misjpoge. Misjpoge is het verenigingsblad van de Nederlandse Kring voor Joodse Genealogie (NKvJG) Op www.nljewgen.org kan je zoeken in alle tot dusver (sinds 1988) verschenen nummers van het blad.

BRACHFELD, Sylvain, Het grote Brabosh memorboek: twee eeuwen Joodse aanwezigheid in Vlaanderen/Antwerpen, s.l., 2012.

DIAMANT, Adolf, *Chronik der Juden in Dresden. Von den ersten Juden bis zur Blüte der Gemeinde und deren Ausrottung*, Darmstadt, 1973.

FRAZIN, *A Translation Guide to 19th-century Polish-language Civil-registration Documents (including Birth, Marriage, and Death Records)*, Northbrook, 2009. De index van dit boek alsook enkele voorbeeldbladzijden kan je online raadplegen via <https://books.google.be/books?id=qSEBjYeyUpAC>

MALKA, Jeffrey, *Sephardic Genealogy: Discovering Your Sephardic Ancestors and Their World*, New Haven, 2003.

MOKOTOFF, Gary, *Where Once We Walked: A Guide to the Jewish Communities Destroyed in the Holocaust*, New Haven, 1991.

PHILIPPART, Christian, *Entre faits de vie et faits de guerre : Arbre, Bois-de-Villers, Lesve, Lustin, Profondeville et Rivière de 1938 à 1945*, Namen, 2010.

PHILIPPART, Christian, *Afin que leur histoire ne tombe pas dans l'oubli : Arbre, Bois-de-Villers, Lesve, Lustin, Profondeville et Rivière pendant la guerre 40-45, s.l.*, 2012.

SHMUEL, Spector, *The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust*, New York, 2001.

SACK, Sallyann Amdur, *Avotaynu: Guide to Jewish Genealogy*, New Haven, 2004.

TALLIER, Pierre-Alain e.a., *Bronnen voor de geschiedenis van de Joden en het Jodendom in België, Waterloo*, 2017.

WAGNER, Daniel, *Selected Lectures on Genealogy: An Introduction to Scientific Tools*, Israël, 2013.